

УНІВЕРСИТЕТ КОРОЛЯ ДАНИЛА

**Кафедра богослов'я та суспільствознавчих дисциплін
імені Академіка УАН Івана Луцького**

**Робоча програма навчальної дисципліни
Вступ до біблійних наук**

ОБОВ'ЯЗКОВА ДИСЦИПЛІНА
Освітньо-професійні програми першого рівня вищої освіти
за спеціальністю 041 «Богослов'я»

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри богослов'я та суспільствознавчих дисциплін імені Академіка УАН Івана Луцького гуманітарного факультету університету 30 серпня 2018 року (протокол № 1).

Завідувач кафедри
кандидат філософських наук,
ліценціат теології
_____ О.І. Савчук
30.серпня 2018 р.

Вступ

Мета навчальної дисципліни «Вступ до біблійних наук» є ознайомити студентів з історією написання, структурою та змістом Біблії, розкрити соціально-історичний та філософсько-світоглядний контекст формування Біблійних текстів, розкрити значення Святого Письма християн як культурологічної пам'ятки, визначити принципи та схеми інтерпретації біблійних текстів.

В результаті вивчення даного курсу студент повинен:

знати:

- специфіку та історію творення біблійних текстів;
- структуру та зміст Біблії;
- специфіку Біблії як релігійної та культурологічної пам'ятки;
- принципи інтерпретації, історичні напрями дослідження та тлумачення Біблії.

вміти:

- аналізувати біблійні тексти;
- виявляти історико-культурологічний контекст біблійних сюжетів;
- здійснювати компаративний аналіз філософсько-моральних доктрин Старого та Нового Заповітів

Міжпредметні зв'язки:

Місце в структурно-логічній схемі спеціальності. Нормативна навчальна дисципліна «Вступ до біблійних наук» є складовою циклу професійної підготовки фахівців освітнього ступеня «бакалавр» спеціальності «Богослов'я», є базовою для вивчення курсу «Релігієзнавство», пов'язується з такими дисциплінами як «Історія світової культури», «Історія християнської культури», «Християнська етика», «Історія християнства» тощо.

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		<i>денна форма навчання</i>	<i>заочна форма навчання</i>
Кількість кредитів – 3	Галузь знань: 04 «Богослов'я»	Нормативна	
Кількість модулів – 2		<i>Рік підготовки</i>	
		1-й	1-й
		<i>Семестр</i>	
Загальна кількість годин – 90	Спеціальність: 041 «Богослов'я»	1-й	1-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 3		<i>Лекції</i>	
		18 год.	8 год.
		<i>Практичні, семінарські</i>	
		18 год.	2 год.
		<i>Самостійна робота</i>	
	54 год.	80 год.	
	Освітній ступінь: бакалавр	Вид контролю: залік	

Примітка: Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:
 для денної форми навчання – 36 до 54.
 для заочної форми навчання – 1/8.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Поточне оцінювання студентів на семінарських заняттях здійснюється за чотирибальною шкалою, де «2» - незадовільно; «3» - задовільно; «4» - добре; «5» - відмінно.

Підсумковий контроль у вигляді екзамену проводиться у тестовій формі і оцінюється відповідно до шкали оцінювання знань студентів за ЄКТС

Шкала в балах	Національна шкала	Шкала ЄКТС
90-100 балів	5 «відмінно»	A
80-89 балів	4 «дуже добре»	B
65-79 балів	4 «добре»	C
55-64 бали	3 «задовільно»	D
50-54 бали	3 «достатньо»	E
35-49 балів	2 «незадовільно»	FX
1-34 бали	2 «неприйнятно»	F

МЕТОДИ НАВЧАННЯ ТА ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

У процесі викладання навчальної дисципліни для активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів передбачене застосування як активних, так і інтерактивних навчальних технологій, серед яких: лекції проблемного характеру, міні-лекції, робота в малих групах, семінари-дискусії, мозкові атаки, кейс-метод, презентації, метод проектної роботи.

Діагностика (моніторинг і перевірка) результатів навчання здійснюється шляхом виконання студентами:

- 1) тестових завдань;
- 2) написанням есе;
- 3) презентацій і виступів на наукових заходах;
- 4) підсумкового заліку у тестовій формі.

• Словесні

Розповідь-пояснення використовується під час навчання студентів на протязі лекції. За метою виділяються такі види розповіді: розповідь-вступ, розповідь-повість, розповідь-висновок. Ефективність зазначеного методу залежить головним чином від уміння викладача розповідати, дохідливості та доступності інформації, від поєднання його з іншими методами навчання.

Бесіда – це діалог між викладачем та студентом, який дає можливість за допомогою цілеспрямованих і вміло сформульованих питань спрямувати студента на активізацію отриманих знань. Саме з допомогою їх викладач активізує діяльність студентів, ставлячи їм запитання для розмірковування, розв'язання проблемної ситуації.

Лекція служить для пояснення теми; її типовими ознаками, є тривалість запису плану та рекомендованої літератури, уведення та характеристика нових

понять, розкриття та деталізація матеріалу, завершальні висновки викладача, відповіді на запитання.

- **Наочні методи**

Ілюстрація – допоміжний метод при словесному методі, її значення полягає в яскравішому викладенні та показі власної думки.

Демонстрація характеризується рухомістю засобу демонстрування, наприклад, демонстрація навчальних фільмів.

- **Навчальна робота під керівництвом викладача** – самостійна робота. До неї належать написання рефератів, самостійні письмові роботи, контрольні роботи, написання тестів.

Контроль

Перевірка глибини засвоєння знань, рівня сформованості навичок та умінь студентів відбувається у формі поточного, проміжного та підсумкового видів контролю.

Поточний контроль здійснюється через оцінювання усних відповідей щодо проблем для обговорення, передбачених планом семінарських занять, а також шляхом:

- проведення експрес-опитувань,
- тестування,
- підготовки доповідей і рефератів,
- написання самостійних і контрольних робіт.

При оцінюванні враховується глибина теоретичних знань та практичних навичок студентів, вміння застосовувати їх на практиці.

Проміжний контроль передбачає перевірку рівня засвоєння студентами теоретичного і практичного матеріалу модулів і здійснюється в межах семестру наприкінці планового вивчення спецкурсу.

Підсумковий контроль проводиться у формі заліку після закінчення вивчення навчальної дисципліни.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Біблія: витоки, структура, зміст.

Тема 1. Вступ до курсу «Вступ до біблійних наук»

Загальна анотація. Методологічні засади і принципи курсу. Принципи об'єктивності, конфесійного плюралізму і толерантності, історизму та дуальності. Загальна характеристика богословського та світського (науково-академічного) підходів до Біблії.

Ознайомлення із структурою та загальним змістом курсу. Методика роботи з біблійними текстами. Міждисциплінарність курсу «Біблієзнавство». Біблійна історія, біблійна археологія, біблійна географія, біблійна етнологія.

Загальний огляд історіографії курсу: богословський та світський (науково-академічний) бібліографічні блоки. Методика роботи з біблійними текстами.

Тема 2. Соціально-історичний та філософсько-світоглядний контекст формування біблійних текстів

Доба виникнення Старозавітніх текстів. Загальні етапи іудейської історії. Становлення держави в Землі обітованій. Формування релігійної системи іудаїзму. Іудейське та Ізраїльське царства. Історія Храму. Завоювання Іудеї Римом. Статус Іудейської провінції в Римській імперії. Палестина в елліністичному світі.

Початки християнства і формування Новозавітньої традиції. Елліністичний світогляд та його впливи на іудейство та раннє християнство. Стоїцизм, епікурейство, скептицизм, еклектизм, неопіфагорейство. Платонізм, неоплатонізм. Релігійні культи та масовий світогляд в Римській імперії. Релігійні вірування, месіанські, есхатологічні сподівання та інтелектуальні пошуки в іудейському середовищі. Ранньохристиянська традиція: есхатологічний та соціальний вимір формування Новозавітнього канону: еволюція і трансформація.

Тема 3. Склад та структура Біблії: канон Старого Завіту

Поняття Біблійного канону. Формування канону. Визначення «правильності» текстів та їхнього складу. Роль Переказу. Історико-культурні підстави для формування канонічного тексту.

Традиційні погляди на природу Біблійного канону. Богонантхненність як критерій канонічності. Інші критерії канонічності. Історичний характер текстуальних джерел Біблії. Богословське розуміння богодухновенності Біблійних текстів.

Традиція «усного права» як джерело Старозавітнього канону. Писемні джерела Старозавітнього тексту. Давньоєврейська релігійна поезія.

Тора. Становлення Старозавітніх текстів, їх канонізація. «Александрійський канон: традиція Септуагінти та Вульгати». Палестинська версія: Ямнійський канон, масоретська традиція. Іудейський ТаНаХ (Тора – П'ятикнижжя, Небіім - Пророки, Хетувім - Писання). Упорядник ТаНаХу Раббі Акіба.

Старий завіт у християнській традиції: православна, католицька та протестантські редакції. Структурний аналіз (філософсько-богословський контекст) Старозавітнього канону: П'ятикнижжя (Буття, Вихід, Левит, Числа,

Повторення Закону), Девтерономічний твір, твір Хроніста, поетичні книги, книги пророків («великі» та «малі» пророки).

Тема 4. Склад та структура Біблії: канон Нового Завіту

Новий завіт як нова парадигма зв'язку людей з Богом. Становлення Новозавітного тексту. Усні джерела Новозавітної традиції. Аграфи. Писемні джерела Нового Завіту. Новозавітні парафрази Старозавітних текстів. Євангельська традиція. Євангелісти. Формування корпусу апостольських послань. Діяння як літописна традиція опису подій. Візіонерська література (література Одкровенень) як джерело Новозавітних текстів.

Формування Новозавітного канону – роль церковної традиції. Етапи канонізації Нового Завіту. Перші згадки у отців Церкви: Климентія Римського, Ігнатія Антіохійського, Полікарпа Смирнського, Юстина Філософа, Татіана, Іринія Ліонського, Климента Александрійського та Тертуліана. Новозавітні списки (редакції) перших століть нашої ери. Свідчення Орігена. Корекції Евсевія Александрійського. «Африканський список». Канон Афанасія Александрійського. Рішення церковних соборів щодо канонізації Новозавітних текстів. Лаодікейський та «африканські собори». Проблемні аспекти канонічності окремих Новозавітних текстів.

Склад та структура християнського Нового Завіту: Євангелія, Книги Діянь, Послання Святих Апостолів, Книги Одкровення (Об'явлення) Св. Іоанна богослова (Апокаліпсис)

Література

Тема 5. Апокрифічні тексти Біблійної традиції

«Псевдоепіграфи» – як апокрифічна традиція. Причини появи апокрифів. «Сумнівність» та «спірність»: «антилегомени». Відносність термінів «апокрифи» та «псевдо епіграфи».

Апокрифічні тексти Старозавітної традиції. Апокрифи канону Септуагінти. Псевдоепіграфи – твори, яких немає в жодному з канонічних текстів. Легендарні перекази. Твори апокаліптичного жанру. Апокрифічні тексти «писань мудрих». Гімнографічні тексти

«Новозавітні апокрифи». Апокрифічні Євангелія: Євангелія ебїонітів, Євангеліє євреїв, Євангеліє назореїв, «Євангелія дитинства». Гностичні Євангелія: апокриф Іоанна, Євангеліє від Фоми, Євангеліє від Пилипа. Апокрифічні версії Діянь Апостольських. Апокрифічні послання. Апокрифічні Апокаліпсиси. Ісотрична доля та значення апокрифічних текстів.

Тема 6. Моральна концепція Біблії

Біблійні джерела християнської етики. Моральні принципи Старозавітної традиції. Філософсько-богословський аналіз Десяти Заповідей

Божих. Характерні особливості Старозавітньої моральної концепції: категоричність, імперативність, структурованість, алегоризм. Джерела моральних принципів Старого Завіту.

Новозавітня мораль – логічне продовження і розвиток Декалогу. Екстраполяція Десяти Заповідей через алгоритм любові. Моральний Євангельський закон. Нагірна проповідь Ісуса Христа – квінтесенція моральної концепції християнства. Блаженства як моральні категорії. Декалог і Нагірна проповідь – спільне і відмінне. Етичні категорії у Біблійній традиції та вченні отців Церкви: сутність та класифікація.

Тема 7. Переклади Біблії мовами народів світу: історія і сучасність

Переклади Біблії як засіб релігійної комунікації. Святість Біблійних мов: іудейський та християнський підходи. Богословсько-канонічний та культурологічний підходи до перекладів Біблії. Проблеми інтерпретації Біблійних текстів у процесі перекладу. Переклади Старозавітного тексту. Септуагінта. Проблема другоканонічних текстів.

Переклади Біблії європейськими мовами. Вульгата. Середньовічні переклади. Переклади XII-XV ст. Переклади доби Реформації (XVI-XVII ст.). Переклади Лютера та Еразма Ротердамського, Дж. Уїкліфа. Шведсько-датські переклади. Женевська Біблія. Біблія короля Якова. Переклади XVIII ст. Краліцький переклад. Переклади Сан-Мігеля, А. Мартіні, Р. Сімоне, А.О. Кальме. Переклади XIX-XX ст. «Екуменічні» або інтерденомінаційні переклади. Традиції перекладу Святого Письма в США, Англії та Німеччині.

Переклади Біблії мовами народів Близького та Далекого Сходу, Передньої та Центральної Азії, Індії.

Церковнослов'янські переклади російською мовою. Геннадіївська Біблія. Російське Біблійне товариство. Переклади Г. Павського, архимандрита Макарія (Глухарєва). Синодальний переклад. Російські переклади XIX-XX ст. Білоруські переклади Біблії.

Переклади Біблії у світі: сучасна статистика. Екуменічні переклади як явище новітнього часу.

Тема 8. Переклади Біблії українською мовою

Кирило-Мефодіївська традиція перекладу Біблії та Києво-руська традиція.

Крехівський Апостол. Острозька Біблія. Окремі (часткові) переклади Святого Письма. Переклади М. Шашкевича, О.Бачинського, Я. Левицького, П. Морачевського. Біблійні інтерпретації Г. Сковороди.

Перший повний переклад Біблії українською літературною мовою П.Куліша, І. Нечуя-Левицького та І. Пулюя.

Переклад І.Огієнка. Василянський переклад (І. Хоменко, І.Костецький), В.Барка. Створення Українського Біблійного товариства та четвертий повний

переклад Біблії українською літературною мовою. Р. Турконяк та його бачення теорії перекладу Святого Письма.

Змістовий модуль 2. Біблія як священний текст християнства

Тема 9. Збереження тексту Біблії: манускрипти та видання

Глиняні таблички – «остраconi», папірус – «бібос» як засоби збереження сакральних текстів стародавнього світу. Пергамент. Форма книг: сувої та зшитки. Біблійні абетки. Структура тексту та спосіб його фіксації. Книжники. Правила переписування Тори. Школи масоретів. Християнські переписувачі Біблії. Палімпсести – «реліктові сховища» давніх текстів Біблії. Біблійні знахідки новітнього часу. Манускрипти ТаНаХу. Найдавніші рукописи Нового Завіту: папіруси, унціали, мінускули, лекціонарії. Цитати отців Церкви. Класифікація Біблійних рукописних традицій.

Рукописні «рецензії» як перші «критичні» видання біблійного тексту. Гекзапала Орігена. Рецензія Лукіана. Біблійні першодруки. Слов’янські класичні першодруки. Поліглоти. Критичні видання Старого та Нового Завітів: Еразм Ротердамський, Т. Без, Максим Грек. Публікації текстологічних матеріалів. Завдання текстуальної критики.

Тема 10. Принципи інтерпретації Біблії. Біблійна герменевтика

Біблійна герменевтика як засіб інтерпретації Святого Письма. Принципи герменевтики. Літературні принципи інтерпретації: врахування оригінального тексту, важливість контексту, паралельні місця, врахування специфіки літературних родів Біблійного тексту. Знання умов написання твору. Недостатність методу цитат і біблійних прикладів. Символізм в Біблії.

Біблійне богослов’я. Бібілієзнавчі дисципліни. Гомілетичне та аналогічне тлумачення Біблії. Біблійна акомодация. Біблійна екзегеза.

Богословські принципи інтерпретації: узгодженість із переданням та вченням Отців Церкви, аналогія віри, «єдність Біблії». Значення герменевтичних принципів для поглибленого вивчення Біблії. Практичне застосування Біблійної герменевтики. Необхідність застосування герменевтичних принципів.

Філософська (загальна герменевтика) і Біблія. Екзистенціалістське та структуралістське тлумачення Біблії. Психоаналітичне тлумачення Біблії. Співвідношення підходів до інтерпретації Біблії.

Рівні, етапи та завдання герменевтичного аналізу (екзегези). Історико-культурний та контекстуальний аналіз. Літературно-критичний аналіз. Теологічний аналіз.

Тема 11. Історичні напрями дослідження і тлумачення Біблії

Давньоєврейська іудейська екзегеза. Талмудична екзегеза: рівні тлумачення. Спіноза як тлумач Біблійних текстів. Сучасна екзегеза в іудаїзмі.

Тлумачення Писання у ранньохристиянській традиції. Патристична екзегеза. Александрійська та Сирійські школи. Середньовічна християнська екзегеза. Екзегеза доби Реформації та Контрреформації. Проблемні аспекти протестантської екзегези, її лібералізація.

Раціоналістична біблеїстика. Тюбінгенська школа та її впливи. Міфологічна школа. «Неогерменевтика». Православно-католицька біблеїстика та екзегеза ХУІІІ-ХХ ст. Міжконфесійні підходи у ХХ ст.

Тема 12. Біблія в системі іудейського та християнського Богослужінь

Біблійні тексти як сакральний феномен. Релігія Ізраїлю та її богослужбові практики. Тора і ТаНаХ у системі іудейських культово-обрядових практик. Біблійні тексти у християнському Богослужінні. Псалтир у християнській літургічній традиції. Псалтир Службова. Паремії. “Біблійні пісні.” Апракоси та лекціонарії. Службове Євангеліє. Євангеліє-Апракос. Апостол-Апракос. Біблійний текст у богослужбових канонах. Біблійні збірки для приватного читання («четьї»). Хронографи, Пандекти, Палей. Структурування Біблії для Богослужіння та читання.

Тема 13. Антропологічні виміри трансцендентного у Біблії (філософсько-теологічний аспект)

Людина і Бог у Біблії. Іменування Бога в Біблії. Біблійне розуміння Бога. Персоналістичний монотеїзм. Уявлення про надприродних істот: ангелологія, демонологія. Креативна концепція як засада біблійної антропології. Інтерпретація біблійних образів перших людей. Характерні ознаки біблійної антропології. Поняття серця в Біблії. Біблійна етнологія. Символіка культових речей, предметів та дій.

Поняття Завіту (Заповіту) як основа відношення між Богом і людиною у біблійній традиції. Поняття релігійної віри в Біблії. Класифікація релігійної віри за Келінбергером. Онтологічні підстави релігійної віри. Біблійна концепція релігії Типологія релігій за Біблією.

Тема 14. Біблія як культурно-мистецький феномен

Особливості старозавітньої та новозавітньої біблійної «книжності». Літературні жанри в Біблії. Літературно-художні форми. Образотворчі засоби та прийоми в біблійних текстах.

Інтерпретація біблійних сюжетів у світовій літературі. Середньовічні обробки біблійних тем. Нове сприйняття Біблії в добу Відродження та Реформації. Впливи біблійних сюжетів на літературну традицію Нового часу.

Біблія і українська література. Біблійні впливи на давньоруську літературу. Ренесансно-гуманістична традиція в українській літературі та Біблія. Біблія в літературній спадщині Г.Сковороди. Біблійні інтерпретації в українській літературі XIX-XX ст. та новітнього часу.

Біблія і театральне мистецтво. Містерії. Театр-вертеп. Біблійні сюжети в класичній та новітній драматургії. Біблія в музичній культурі. Біблійні сюжети в образотворчому мистецтві. Художня естетика Біблії. Біблія в світовому кінематографі.

Тема 15. Світ Біблії у соціально-побутовому та природознавчому аспектах

Праця та господарювання в Біблії. Селище. Сільський дім. Праця в полі. Домашні тварини. Професії та їх соціальний статус в Біблії. Медицина. Культово-обрядова та звичаєва традиція в Біблії. Життя багатих людей. Культура гігієни в Біблії. Традиція кулінарної культури в Біблії. Символіка їжі. Символіка одягу в Біблії. Фінансова система.

Право в Біблії. Витоки біблійного права. Історичний розвиток форм судочинства у Біблії. Структура права в Біблії. Принципи здійснення правосуддя. Закон відплати. Моральні критерії юридичної практики.

Біблійна мирологія. Антиномія «мир-безлад». Мир як творіння Абсолюту. Мирологічна аксіологія в Біблії. Мир у спільноті. Мир як результат морального діяння. Мир як спосіб реалізації богоподібної особистості

Просторова символіка в Біблії. Небо і земля. Рай і пекло. Едем та Шеол. Пустеля. Гора. Шлях. Хронографічна концепція в Біблії. Лінійність біблійного часу. Час та вічність. Час як історія. Структурування та періодизація часу в Біблії. Біблійна есхатологія. Біблійна символіка чисел. Тваринно-рослинна символіка в Біблії.

Тематичний план

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
		л	с	лаб	інд.	с.р		бог	л	с	лаб	інд.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Змістовий модуль 1. Біблія: витоки, структура, зміст												
Тема 1. Вступ до курсу Біблієзнавство	5	1	1			3	6	2				4
Тема 2. Соціально-історичний та філософсько-світоглядний контекст формування біблійних текстів	5	1	1			3	6					
Тема 3. Склад та структура Біблії: канон Старого Завіту	5	1	1			3	6	2				4
Тема 4. Склад та структура Біблії: канон Нового Завіту	10	2	2			6	6					6
Тема 5. Апокрифічні тексти біблійної традиції	5	1	1			3	6					6
Тема 6. Моральна концепція Біблії	5	1	1			3	6					6
Тема 7. Переклади Біблії мовами народів світу: історія і сучасність	5	1	1			3	6					6
Тема 8. Переклади Біблії українською мовою	5	1	1			3	6					6
Разом змістовий модуль 1	45	9	9			27	48	4				44

Змістовий модуль 2. Біблія як культурологічно-філософський феномен											
Тема 1. Збереження тексту Біблії: манускрипти та видання	5	1	1			3	6	2			4
Тема 2. Принципи інтерпретації Біблії: біблійна герменевтика	10	2	2			6	6	2			4
Тема 3. Історичні напрями дослідження і тлумачення Біблії	10	2	2			6	6		2		4
Тема 4. Біблія в системі іудейського та християнського Богослужінь	5	1	1			3	6				6
Тема 5. Біблія як культурний феномен	5	1	1			3	6				6
Тема 6. Антропологічні виміри трансцендентного в Біблії	5	1	1			3	6				6
Тема 7. Світ Біблії у соціально- побутовому, культурологічному у та природознавчому аспектах	5	1	1			3	6				6
Разом змістовий модуль 2	45	9	9			27	42	4	2		36
Всього годин	90	18	18			54	90	8	2		80

Рекомендована література:

Опрацювання першоджерел

Біблійні тексти, інші релігійні тексти та джерела

1. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту із мови давньоєврейської та грецької на українську наново перекладена. United Bible Societies, 1991; Українське Біблійне Товариство, Київ, 1993.

Довідкова література та коментарі

1. Атлас библейской истории. С географическим указателем. Российское Библейское общество, 1995.
2. Большой путеводитель по Библии. М., 1993.
3. Библейская энциклопедия. М., 1991.
4. Гелей Г. Біблійний довідник Геллея. Торонто, 1985.
5. Релігієзнавчий словник. К., Четверта хвиля, 1996.

Вступні твори:

1. Грив, Фред Дж. Обзор Ветхого Завета. «Духовное возрождение», М., 1997
2. Как возникла Библия. Christische Literatur-Verbreitung, Bielefeld, 1992.
3. Косидовський З. Біблійні оповіді. К., 1978.
4. Косидовский З. Сказания евангелистов. М., 1979. Мицкевич В.А. Библиология. в 2-х тт.
5. Свенцицкая И. Тайные писания древних христиан. М., 1981.
6. Тенни, Мерілл К. Мир Нового Завета. Б.м.: International Correspondence Institute. 1990.
7. An Introduction to the Bible: A Journey into Three Worlds. 2nd ed. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1990.
8. Koester, Helmut. Introduction to the New Testament. Berlin, 1982.
9. Prickett, Stephen and Barnes, Robert. The Bible. Cambridge Univ. Press, 1991
10. Renfold, Rolf. The Old Testament: an Introduction. London, 1985.

Додаткова література:

1. Мень А. История религии в 7 тт.; т. 5, с. 383-418.; т. 7, с. 346-370/
2. Джош Мак Дауелл. Нові незаперечні свідчення, що потребують вироку.- Львів, 2005.
3. Головащенко С. Біблієзнавство.-К., 1998

Інтернет-джерела

1. Кинематограф и Библия// Мень А. Словарь по библиологии <http://bpc056-1/psy/msu.ru/fam/books/dict/dict0.html/>
2. Музыка и Библия// Мень А. Словарь по библиологии <http://bpc056-1/psy/msu.ru/fam/books/dict/dict0.html>
3. <http://www.wco.ru/biblio/books/>(біблієзнавчий сайт)